

Ana Kaznačić-Hrdalo

DIOBA I UBIKACIJA DIJELOVA SLANSKOG PRIMORJA U DOBA PRIPOJENJA DUBROVNIKU GODINE 1399.

Danas je manje u upotrebi naziv Primorje ili Dubrovačko primorje u onom smislu u kojem se upotrebljava u povijesnim dokumentima. Razlog tome je geografska i ekonomska nejedinstvenost ovog terena. Konfiguracija terena utječe na veću ili manju povezanost neke grupe naselja međusobno te na njihovu povezanost s gradom, a mogućnosti razvoja pojedinih više ili manje kurentnih grana privrede, posebno novih grana kakva je turizam, utjecale su na naglašenu ekonomsku podvojenost pojedinih dijelova ovog terena. S obzirom na navedene faktore različit je i kulturni profil pojedinih dijelova, tradicija manje ili više jaka, način života manje ili više suvremen. Stoga su danas pojam Primorja nadvladali lokalni nazivi kao Gornja sela, Primorska sela, Slansko primorje i Stonsko primorje.¹

U vremenu o kojem govori ovaj rad pojam Primorje se odnosi na određenu cjelinu u ekonomskom i političkom smislu. Osim Primorje za ovo područje u dokumentima se susreće naziv Terre Nove.

To je kopneni dio koji je smješten između Dubrovačke Astaraje, najstarijeg dijela Dubrovačke Republike, i Râta.²

Na temelju katastika Primorja koji je rađen 1399. godine,

¹ U gornja sela spadaju Riđica, Mravinjac, Mrčevo, Kliševo, Gromača i Osojnik. U primorska sela spadaju Zaton, Doli, Smokvina, Banići, Kručica, Slađanovići, Grgurići, Slano, Brsečine, Trsteno i Orašac. U Slansko primorje spadaju Trnova, Mravinica, Podgora, Čepikuće, Kotezi, Lisac, Podimoč, Točionik i Trnovica. U stonsko primorje spadaju Imotica, Štedrica, Topolo, Stupa, Ošlje, Smokovljani i Visočani.

² Rât se u srednjem vijeku nazivlje Pelisac a tek kasnije Pelješac, odnosno Ston s okolicom. Vidi V. Foretić: »Kroz prošlost poluotoka Pelješca« — Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470 — 1970, str. 251 — 336.

nakon što je to područje ušlo u sastav Dubrovačke Republike, moguće je točno rekonstruirati granice spomenutih zemalja.

Sjeverozapadna granica Astoreje išla je od Golubova kamena na izvor rijeke Omble, zatim na Dragochin dolac na Gubauac (Gubavčev ili Golubov) puč prema Pobrežju brdom iznad Lozice, zatim na Strasiste iznad Verbice, na vrh brda iznad Buleta prema Orašcu do Poljica koja spadaju u Astoreju.³ Ta je linija ujedno i jugoistočna granica Primorja.⁴

Sjeverozapadna granica ide morem počevši od Valle di Noce (uvala Orašac) na Valle di Slano (uvala Slano), što danas čini Koločepski kanal, zatim na Canale di Stagno (Stonski kanal), a onda jednim dijelom granica prema Râtu ide kopnom. Na tom mjestu granica ide od crkve St. Paulo (Sv. Pavle) preko puta Broca, stranom brda, granicom Međugorja, s tim što je Međugorje dio Râta, do Malostonskog zaljeva. Tada opet nastavlja morem preko Valle di Bistrina (uvala Bistrina) do ispod Štedrice, gdje skreće kopnom prema mjestu Dolxi (Duži).⁵

Sjeverna granica počinje od navedenog mjesta Duži te ide na granicu prema župi Hapscho (Hrasno), zatim na teren prema Moschevicima (Moševićima) — granica je točno u Dračevoj dolini te na brdo Oštro, prema hercegovačkim mjestima Dubrauići (Dubravici) i Chotynu (Hotnju), preko brda nedaleko Trnovice na Cicrinu i Orahovi dol (Orahov dol), na Poners pa na Cerui dol (Cerov dol) poviše Mravinjaca, preko Stienice (Šćenice) iznad Mrčeva i Gromače na Grebce i Jasenicu iznad Osojnika te na izvor Omble.⁶

Na temelju ovih geografskih točaka prema kojima se određuju granice pojedinih desetina prilikom podjele zemlje, mada se neke točke danas više tako ne zovu, moguće je utvrditi granice Primorja. Navedena granica je utvrđena u veljači 1399. godine, kada je poslije Ostojine povelje o predaji Primorja Dubrovniku izvršena primopredaja. Tada utvrđena granica nije bila ustaljena. Zbog nesuglasica između Ostoje i pograničnih velikaša s jedne strane, a Dubrovnika s druge strane, ona je poremećena u vremenu od 1403—1405. godine kada se vodio rat oko Primorja. Nakon sređenja odnosa 1405. godine granica postaje stalna i u tijeku kasnije povijesti nije se mijenjala. Još jednom je samo postavljeno pitanje te granice 1418. godine kada je Ostojin sin Stjepan prilikom preuzimanja prijestolja tvrdio da je davanjem Primorja na gubitku,

³ J. Lučić: Prošlost Dubrovačke Astoreje, Dubrovnik 1970. str. 18—19.

⁴ Cathasticum »Divisioni dei deceni di Terre Nove 1399. adi 9. Giugno«, str. 176—180. Historijski arhiv Dubrovnik.

⁵ Cathasticum, str. 158—180.

Nazive morskih uvala uzela sam iz kopije karte koju je M. Pešić priložio prijepisu Zbornika dubrovačkih zakona Časnoj bratovštini sv. Petra 1746. koji zbornik je, prema mišljenju arhiviste Z. Šundrice »Liber viridis« ili »Liber Croceus«.

⁶ Cathasticum, str. 158—180.

ali se granica nije mijenjala već je 1419. godine Stjepan opet potvrdio Dubrovčanima sve stare povelje.⁷ Tako ustaljena granica identična je s današnjom granicom SR Hrvatske i SR Bosne i Hercegovine na tom prostoru.

Kada i na koji način je Primorje došlo u sastav Dubrovačke Republike poznato je u povijesnoj literaturi.⁸ Međutim, nije se do sad pristupilo detaljnom prikazu podjele zemlje, smještaju pojedinih dijelova, ubikaciji lokaliteta i slično. Zato je poduzet ovaj znanstveni napor da osvijetli i objasni taj postupak. U prikazu diobe Primorja držat ću se kronološkog reda.

Opći principi podjele :

Četrnaestog veljače 1399. godine poslala je dubrovačka vlada četiri plemića da na temelju povelja koje su prethodno izdane preuzmu Primorje od Bosne. Plemići koji su za taj posao određeni bili su Valchus de Proculo, Nicholaus P. de Poça, Andreas de Volço i Theodorus de Prodanello.⁹ Ovim činom dubrovačka vlada ušla je u posjed Primorja ili kako se to u dokumentima zove »Terre Nove« (Nove zemlje). U tom momentu nije bilo elemenata pomoću kojih bi se mogli predvidjeti ratni sukobi iz 1403. godine te je spomenuta primopredaja značila ulazak u trajno vlasništvo i Republika je prišla organiziranju sistema svoje vlasti i uprave na novom području. U travnju 1399. godine prišlo se utvrđivanju granica Novih zemalja. Taj posao obavilo je dvanaest sudaca izabranih u Velikom vijeću iz dvanaest vlastelinskih rodova (Francho de Baxsilio, Michael de Luchari, Andrea Dobre de Binçollo, Jacomo de Gondulla, Blaxio de Sorgo, Aluis de Goçe, Natał de Proculo, Michiel de Resti, Nicola de Mençe, Nicola de Poça, Clemens de Bodaça i Piero de Palmota).¹⁰ Zbog određenog opreza nisu mogli doći u obzir oni ljudi čiji je rod imao zemlju neposredno do granice Primorja.

Rad izabranih sudaca na terenu financirala je općina dok je njihovo neodazivanje povlačilo za sobom kaznu od 100 perpera.

Nakon razgraničenja uobičajen je postupak izbora kneza i njegove pratnje za dotični teren te utvrđivanje njihovih prava i dužnosti.

⁷ J. Lučić: Stjecanje, dioba i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja, Arhivski vjesnik XI—XII/1968-69. str. 141.

⁸ Vidi radove: G. Čermošnik: Prodaja Bosanskog primorja Dubrovniku 1399. i kralj Ostoja, Glasnik ZMBiH, XLI. 1928.

J. Lučić: Stjecanje, dioba i borba za očuvanje Dubrovačkog primorja, Arhivski vjesnik XI—XII/1968-69.

S. Ćirković: Istorija srednjovjekovne bosanske države, Beograd 1964. str. 177—203.

⁹ Reformationes 31, 127—128.

¹⁰ Reformationes 31(1), 79—(1)86.

Utvrđivanje prava i dužnosti kneza Primorja i njegove pratnje izvršeno je na sjednici Velikog vijeća od sedamnaestog svibnja 1399. godine.¹¹

Knez Novih zemalja bira se u Malom vijeću a mandat mu traje godinu dana uz mjesečnu plaću od 50 perpera. Obvezna mu je pratnja šest sluga koje također plaća općina. Od općine dobiva i četiri konja. Knez je od svoje plaće bio obvezan hraniti pratnju, a knezu i pratnji se izričito zabranjuje da se bave bilo kakvom trgovinom. Prvi knez Primorja bio je Laurencius de Bodaca.¹²

Izглеda da je postojao pritisak pučana da za kneza Primorja bude izabran pučanin. O tome se u listopadu 1399. godine raspravljalo i na jednoj od sjednica Velikog vijeća, ali je zahtjev ipak odbijen, a njegovo odbijanje ublaženo ustupkom da kapetan Primorja bude pučanin koji će biti podložen knezu.¹³

Najvažnije pitanje prilikom dobivanja jednog novog područja bila je podjela zemlje i tim pitanjem ću se u ovom radu najviše baviti. Primorje, s obzirom na oskudnost plodne zemlje, nije toliko privlačno, ali opet s obzirom na pomanjkanje plodne zemlje u cijeloj Republici i njezinu stalnu borbu za prehranu stanovništva nije ni potpuno nevažno.

Zemlju je dijelila komisija koja je izabrana u Velikom vijeću u sastavu: Volco de B. de Babalio, Natale de Proculo, Stephano de Sargo, Gauce de Poča i Marin Goccho de Goče.¹⁴ Gauce de Poča je izabran nakon što je Matej de Benesa uz kaznu od 50 perpera koju je morao platiti odbio da radi u komisiji za podjelu zemlje.

Komisija u svom radu nije bila samostalna već se morala strogo pridržavati unaprijed određenih principa podjele, a te principe utvrđivalo je Veliko vijeće.

Zemlja se dijeli na desetine. Svaka desetina se opet dijeli na deset dijelova, a svaki dio u četiri četvrtine. Svaki dubrovački vlastelin, član Velikog vijeća, a to znači stariji od osamnaest godina, jer je samo u tom slučaju mogao biti član Velikog vijeća, trebao je dobiti po jedan dio. Sva muška vlastela koja su u momentu diobe imala 12—18 godina imala su pravo na pola dijela. Vlastelinska muška djeca koja su u momentu diobe bila mlađa od 12 godina imala su pravo na jednu četvrtinu dijela. Ako je dotični

¹¹ Reformationes 31(1), 85—(1)86.

¹² Reformationes 31. 196—97.

¹³ D. Roller: Agrarno — proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII — XV. stoljeća, Zagreb 1955. str. 128.

Napomena: Roller misli da je taj zahtjev pučana povezan s bunom pučana u Splitu, međutim, to nije momentalni zahtjev. Prije se to može tumačiti kao ekonomsko jačanje jednog društvenog sloja koji pomalo traži utjecaj u vlasti, a može se pratiti i dokazivati na više slučajeva. Sama činjenica da je sve više pučana koji pri podjeli dobivaju zemlju to potvrđuje. Buna pučana u Splitu mogla je samo jače naglasiti stalno postojeće zahtjeve.

¹⁴ Cathasticum .. (uvod).

vlastelin glava kuće, bez obzira u koju grupu prema gornjoj klasifikaciji spadao, dobivao je još jednu četvrtinu dijela zemlje. Muška vlastela koja su odsutna iz grada, ako se sigurno zna da su živi, također su imali udio u podjeli po istim kriterijima. Zanimljiv je slučaj s nezakonitom djecom. Vlastelin je svoje nezakonito dijete mogao neprihvatiti, a mogao ga je i priznati i pustiti mu da živi u njegovoj kući. Ona nezakonita djeca koja su priznata i borave u očevoj kući imala su pravo u podjeli zemlje, samo ne po navedenim kriterijima za vlastelu već kao pučani.

Pučani su također, kako je iz katastika vidljivo, dobili nešto zemlje u Primorju. Knez Primorja je također imao pravo na određeni dio zemlje kojom se služi za vrijeme trajanja mandata. Veliko je vijeće na sjednici od 8. VII. 1399. godine donijelo odluku o dodjeli zemlje crkvama. Svaka crkva, a bilo ih je petnaest u Primorju, imala je pravo na jedan solad zemlje. Oko svake lokve ili manjeg seoskog pojila ostavljala se jedna zlatica zajedničke zemlje.

Odlučeno je da tri vlastelina koji su bili u poslanstvu bosanskom kralju Ostoji prilikom pregovora o dobivanju Primorja dobiju kao nagradu za uspješno obavljen posao još po jedan dio zemlje mimo onoga što ih pripada kao i ostalu vlastelu.

U Ostojinoj i Radičevoj povelji utvrđene su određene obveze koje je sada trebalo u podjeli zemlje uzeti u obzir. Na temelju tih dokumenata kralj Ostoja, vojvoda Hrvoje Vukčić i vojvoda Radič Sanković imali su pravo dobivanja jednog dijela i jedne četvrtine zemlje u Primorju.¹⁵

Knez je pri podjeli zemlje dobio predviđenu zemlju obilježenu u katastiku kao tridesetu desetinu.¹⁶ Mjesto njegova boravka bilo je u Slanomu te je tu dobio kuću, vrt i zemljište na dva mjesta posebno obilježeno međašnim križevima.

Knezu je također dodijeljeno zemljište u selu Podimoč. Tamo je dobio pet solada zemlje s predjelom za kuću i vrt. Teren je bio obilježen križevima a smješten je oko vode Sterpochouo (Srpovo) i u Mokrom dolu.¹⁷

¹⁵ Te principe podjele na osnovi odluka Velikog vijeća, potpuno ili djelomično utvrdili su već D. Roller u svojoj knjizi »Agrarno-proizvodni odnosi...« i J. Lučić u svom radu »Stjecanje, dioba i borba za očuvanje...«.

¹⁶ Cathasticum, fol. XXX.

¹⁷ Pojam Dobra je sporan. Pored mišljenja da su to Doli postoji mišljenje da je to Orašac te da je knez drugi dio dobio u Orašcu. Radi razjašnjenja stvari citirat ću dio katastika koji govori o dodjeljivanju zemlje knezu u selu Podimoč u Dobroj. »Assegnamo in Dobre sulo terren della Villa de Podimoč in luogo detto Mocri dol apressa 1 aqua detta Sterpochouo soldi cinque de terra segnada atorno co croxe + cauade in piere uiue...« Mokri dol i voda Sterpochouo (Srpovo) su nazivi i danas postojeći na području Podimoča. Osim toga u XXIV. desetini se spominje selo Orašac, te nema razloga da se jednom zove Dobra a drugi put Orašac.

Također su izvršene obveze prema bosanskim velikašima i kralju Ostoji.¹⁸ Sva su trojica dobili dio kao počasni članovi Velikog vijeća i još četvrtinu kao glavari kuća. Bosanski kralj Ostoja dobio je svoj dio u Curillu u XXIX. desetini (Miser Hostoia Re di Bosna — parte una quarta una), vojvoda Hrvoje Vukčić u Slanomu u XIII. desetini (Miser Cheruoie Voccich Voieuoda — parte una quarta una) i vojvoda Radič Sanković u Osojniku u XXVII. desetini (Ridic Voieuoda — parte una quarta una).

Tri plemića koji su ocijenjeni kao zaslužni za dobivanje Primorja vjerojatno zbog svoje diplomatske vještine kod Ostoje također su dobili obećanu nagradu. Samim tim što su upućeni kralju Bosne imali su iznad 18 godina života te na temelju toga dobivaju jedan dio, sva trojica su glavari kuće te zbog toga dobivaju jednu četvrtinu dijela i na sve to dolazi nagrada u visini jednog dijela — znači ukupno je svaki dobio dva dijela i jednu četvrtinu zemlje. Ser Nichola de Goče dobio je taj dio u XXIX. desetini u Curillu, ser Michiel de Resti u XXVIII. desetini također u Curillu i ser Ciugno de Tripe de Čorči u XXV. desetini u Gliubcu.¹⁹

U katastiku je registrirano 15 crkava i svakoj od njih je dodijeljen jedan solad zemlje poštujući odluku Velikog vijeća.²⁰

Postojeće vode se u katastiku ne spominju niti se govori o slobodnoj zemlji uz vode. Međutim, budući da su to sve žive vode koje služe potrebama čitavog stanovništva jednog ili više sela, logično je pretpostaviti da je manji prostor oko njih morao služiti za opće potrebe.

Vlastela su dobivala zemlju po utvrđenom ključu Velikog vijeća.

Vlastelinske obitelji 1399. i veličine njihovih dijelova

Idući abecednim redom, prva vlastelinska kuća koja je dobila zemlju u Primorju je Baraba. U momentu podjele bila je malobrojna; spominje se Marthinus de Baraba kao glavari kuće i sin mu Polo mlađi od 18 godina. Zemlju su dobili u Mrčevu u XX. desetini, ukupno jedan dio i dvije četvrtine.

Obitelj Baxeglio dobila je zemlje u IV. desetini u Ošljemu i u VII. desetini u Visočanima. Izgleda da su postojale dvije grane iste loze jer su dvojica dobila zemlju kao glavari kuće. Cijela obitelj dobila je dva dijela i tri četvrtine.

Vlastelinska loza Benessa dobila je posjede u XIV. desetini u Slanomu i XXII. desetini u Trstenomu. Loza se sastojala od 5 obitelji jer Mathyo de Šime, Dimitrio, Marin, Mathyo de Vito i Margo dobivaju zemlju kao glavari kuće. Ukupna količina zemlje ove obitelji iznosila je 9 dijelova i dvije četvrtine.

¹⁸ Cathasticum, fol. XIII, XXVII. i XXIX.

¹⁹ Cathasticum, fol. XXV.

²⁰ Cathasticum, fol. XXX.

Obitelj Binçolo imala je tri grane a dobili su posjede u VIII. desetini u Točioniku. Andre i Andre de Simon su punoljetni glavari kuća, Nixa je maloljetni glavlar kuće, a još trojica su dobila dio kao članovi Velikog vijeća. Ukupno ovoj obitelji dodijeljeno je šest dijelova i jedna četvrtina.

Obitelj Babalio u momentu podjele bila je prilično brojna. Posjede je dobila u XI. desetini u Podimoču, u XX. desetini u Trstenome i u XXVII. u Osojniku. Pet članova dobili su dio kao nosioci kućanstva (Ruscho, Piero, Volco de Biaxio, Michiel, Sanin de Biaxio). Svi članovi skupa dobili su dvanaest dijelova.

Članovi loze Bodaça dobili su zemlje u VIII. desetini u Točioniku, u XII. desetini u Trnovoju i u XIII. desetini u Slanomu, i to četiri člana (Climento, Marin, Lorenzo de Michiel i Nifcho) kao nosioci kućanstva, a cijela obitelj dobila je 8 dijelova.

Obitelj Bona bila je jedna od najbrojnijih. Šest članova dobili su zemlju kao nosioci kućanstva (Symon, Lucha, Marin, Marin de Cugno, Lucha de M. i Aluis de M.) a ukupno je obitelji dodijeljeno 13 dijelova i jedna četvrtina. Posjedi su im dodijeljeni u selima Smokovljani u VI. desetini i u Gornjim Majkovima u XVII. desetini.

Posjedi obitelji Buchia određeni su u XV. desetini u Donjim Majkovima i u XX. desetini u Mrčevu. Jedan punoljetni član (Tripe) i jedan maloljetni (Ciucho) nosioci su kućanstva a obitelj je ukupno dobila tri dijela i jednu četvrtinu.

Obitelj Bucignolo dobila je ukupno dva dijela u XVIII. desetini u Mravinjcu a dva člana obitelji su glavari kuće (Marin i Martholo de M. kao maloljetnik).

Posjedi Chaboge nalaze se u I. desetini u Imotici, u VI. desetini u Smokovljanima i u XIV. desetini u Slanomu. Cijela obitelj dobila je šest dijelova a sastojala se od tri grane.

Slijedeće tri vlastelinske obitelji (Bonda, Calichio i Catena) dobile su malo. Bondina je obitelj dobila u XXI. desetini u Trstenome i XXVII. desetini u Osojniku, svega jedan dio i jednu četvrtinu, obitelj Calichio u XIV. desetini u Slanomu jedan dio i dvije četvrtine dok je obitelj Catena dobila u XI. desetini u Podimoču jedan dio i jednu četvrtinu.

Obitelj Creua dobila je zemlju u IX. desetini u Čepikućama. Šest članova dobili su dio kao glavari kuća (Cugno, Martholo de C, Martholo, Nixa de C, Alojz i Giucho). Svi članovi skupa dobili su 8 dijelova i 3 četvrtine.

Çorçi je u ovom vremenu brojna obitelj. Dobili su trinaest dijelova i jednu četvrtinu a pet članova su nosioci kućanstva (Mathyo, Nole, Ciugno, Ciugno de Tripe i Nichola). Posjedi su im dodijeljeni u V. desetini u Zatonu i u XXV. desetini u Ljupču.

Obitelj Crosi je dobila posjed u XXI. desetini u Trstenomu. Sastojala se samo od jednog kućanstva čiji je nosilac Marin a ukupno je dobila šest dijelova i dvije četvrtine.

Obitelj Gallo dobila je samo jednu četvrtinu dijela u XXVIII. desetini u Curillu. Po veličini dobivene zemlje pripadnost ove obitelji vlastelinskom sloju je sporna.

Obitelji Getaldo i Gleya dobile su posjede u II. desetini u Topolom, i to obitelj Getaldo ukupno dva dijela i jednu četvrtinu a Gleya jedan dio i dvije četvrtine.

Najbrojnija obitelj bila je Goçe. Po katastiku ona je zastupljena sa 13 nosilaca kućanstva (Marin, Gocho, Raphael, Coan, Marin de R, Nicola, Clemento, Symon, Maroie de S, Vito de C, Anthoni de C, Alujs, Marin de Dragoie i Nicola) a ukupna veličina posjeda iznosila im je dvadeset i jedan dio i dvije četvrtine. Iz te je obitelji i jedan od članova poslanstva koji je vodio pregovore s Ostojom o dobivanju Primorja. Posjedi su im raspoređeni u VIII. desetini u Točioniku, XI. desetini u Podimoču, X. u Podgori, XIII. u Slanomu, XVIII. u Mravinjcu i XXIX. u Curillu.

Obitelj Goliebo dobila je samo dvije četvrtine zemlje u XI. desetini u Podimoču, što znači da je imala samo jednog, maloljetnog nosioca kućanstva.

Gondole su dobile posjede u XIX. desetini u Brsečinama i u XX. desetini u Mrčevu. Obitelj se sastojala od pet grana a svi su zajedno dobili 15 dijelova.

Grede, Lucha, Lucari, Marthinussio i Matesa su malobrojne obitelji. Grede su u XIV. desetini u Slanomu dobili četiri dijela i tri četvrtine, obitelj Lucha u XI. desetini u Podimoču jedan dio i jednu četvrtinu, Luchari u XXVII. desetini u Osojniku i XXIII. desetini u Gromači pet dijelova i dvije četvrtine, Marthinussio u XIV. desetini u Slanomu i XXIX. desetini u Curillu dva dijela i tri četvrtine i Mathesa u VII. desetini u Visočanima jedan dio i jednu četvrtinu.

Slijedi opet jedna brojna vlastelinska loza. To su Mençe. Sudeći po nosiocima kućanstva, ta se loza sastojala od sedam obitelji (Nicola, Andrea, Coano de Biagio, Andrea de Biagio, Marin de Lampre, Micheil i Blaxio). Posjede su dobili u I. desetini u Imotici, III. u Topolomu, IV. u Ošljemu, XII. u Trnovi, XX. u Mrčevu i XXIII. u Gromači. Ukupna veličina posjeda bila im je trienaest dijelova i jedna četvrtina.

Slijede opet tri malobrojne obitelji — Malaschagna, Palmota i Proculo. Posjedi Malaschagne su u VII. desetini u Visočanima, a veličina im je jedan dio i jedna četvrtina, Palmote također u VII. desetini, a veličina im je dva dijela i jedna četvrtina i obitelji Proculo također u VII. desetini u Visočanima, a njihova veličina je jedan dio i dvije četvrtine.

Ostaci zemljišnog križa na brdu Gradac

Pože su dobili posjede u II. desetini u Topolome, u XXI. desetini u Trstenomu i XXIII. u Gromači. Obitelj se sastojala od tri kućanstva a ukupna veličina dobivenih posjeda ove obitelji iznosila je sedam dijelova i jednu četvrtinu.

Obitelj Prodanello dobila je posjed u XXVI. desetini u Osojniku i u XIII. desetini u Slanomu. Sastojala se od četiri kućanstva, a ukupna veličina njezinih posjeda je četiri dijela i dvije četvrtine.

Ragnine su dobili dijelove u XI. desetini u Podimoču i XXVI. u Osojniku. Nichola i Piero su glavari obitelji, a ukupna veličina posjeda iznosila im je sedam dijelova.

Obitelj Resti dobila je posjede u IV. desetini u Ošljemu i XXVIII. u Curillu. Usput ću spomenuti da je ta obitelj dala drugog člana poslanstva kralju Ostoju. Ukupna veličina posjeda te obitelji iznosila je jedanaest dijelova i tri četvrtine.

Posjedi Sarake nalazili su se u II. desetini u Topolomu, XX. desetini u Mrčevu i XXVI. desetini u Osojniku. Loza Saraka sastojala se od pet obitelji a ukupno je dobila šest dijelova i tri četvrtine zemlje.

Sorgo je također brojna obitelj. Sastoji se od šest kućanstava. Nosioci kućanstva su: Biaxio, Lampre, Andre, Cugno, Maroie de C, Nikša de C. i Andrusho de Pole. Ukupno im je dodijeljeno sedamnaest dijelova i tri četvrtine, a dijelovi su raspoređeni u II. desetini u Topolom, V. u Zatonu, VI. u Smokovljanima, XI. u Podimoču i XV. u Donjim Majkovima.

Obitelj Tudisio imala je samo jednog muškog člana te je u VII. desetini u Visočanima dobila jedan dio i jednu četvrtinu.

U I. desetini u Imotici djelove je dobila obitelj Volčo. Ukupna veličina posjeda te obitelji iznosila je pet dijelova i dvije četvrtine.

Obitelj Čamagno dobila je dijelove zemlje u VIII. desetini u Točioniku i XXV. u Ljupču. Dva kućanstva te obitelji dobila su ukupno četiri dijela i tri četvrtine zemlje.

Pregledom desetina u katastiku može se vidjeti da je knjiga rađena s neobičnom preciznošću. U pregledu svake desetine utvrdila sam koje su vlastelinske obitelji dobile zemlju, u kojim desetinama i po koliko dijelova. Kada se svi navedeni podaci zbroje, izlazi da su vlastela prilikom podjele zemlje u Primorju, uračunavši i počasne plemiće Ostoju, Radiča i Hrvoja, dobila dvije stotine četrdeset i dva dijela.

Iz katastika je također vidljivo da je bilo podijeljeno 29 desetina ukupno, ako isključimo posjede kneza Primorja koji se nazivlju tridesetom desetinom.

Ako je dakle podijeljeno 290 dijelova (29 desetina) a vlastela su dobila 242, onda su pučani dobili 48 dijelova zemlje. Izraženo u postocima odnos bi bio otprilike 83 : 17%. Pučani su zemlju dobili u četiri desetine, od kojih su dvije s obzirom na plodnost

lošije a dvije bolje, a nekolicina njih je razbacana po desetinama vlastele. Zapaža se da je među pučanima dobitnicima zemlje u Primorju bilo ljudi različitih zanimanja.²¹

Budući da je knjiga podjele zemlje u Primorju precizna i za razliku od drugih područja²² u potpunosti sačuvana, najsigurnija je za davanje popisa vlastelinskih kuća u Dubrovniku 1399. godine. Premda to nije glavna tema ovog rada, ipak ću pokušati dati i objasniti taj popis.

Tablični pregled obitelji dubrovačke vlastele iz 1399.

Redni broj	Naziv obitelji	Redni broj	Naziv obitelji
1.	Baraba	20.	Goçe
2.	Baxeglio	21.	Goliebo
3.	Benessa	22.	Gondola
4.	Binçolo	23.	Grede
5.	Babalio	24.	Gallo
6.	Bodaça	25.	Lucha
7.	Bona	26.	Luchari
8.	Bonda	27.	Martinussio
9.	Buchia	28.	Mathesa
10.	Bucignolo	29.	Mençe
11.	Chaboga	30.	Malaschagna
12.	Çamagno	31.	Palmota
13.	Chalichio	32.	Proculo
14.	Catena	33.	Poça
15.	Creua	34.	Prodanello
16.	Çorçi	35.	Resti
17.	Crosi	36.	Saracha
18.	Getaldo	37.	Tudisio
19.	Gleya	38.	Volço

²¹ Podatke o količini podijeljene zemlje među vlastelom i pučanima dali su već D. Roller: »Agrarno-proizvodni odnosi...« J. Lučić: Stjecanje, dioba i borba za očuvanje..., te ruska znanstvenica Manančikova Nadežda Pavlovna u svom radu objavljenom u izdanju Instituta Slavjanovedenija i balkanistiki, Nauka, Moskva 1972. godine. Podaci u navedenim radovima ne podudaraju se s podacima u mojem radu (J. Lučić tvrdi da su vlastela dobila 221 dio, Ostoja i Hrvoje Vukčić 2 dijela i 2 četvrtine a pučani 65 dijelova i 1 polovinu, Manančikova tvrdi da je podijeljeno 25 desetina od kojih su pučani dobili 4 neplodne, dakle 40 dijelova a vlastela 210 dijelova ili u postotku 86:14 dok D. Roller tvrdi da su vlastela dobila 249,75 dijelova a pučani 40,25 dijelova). Napominjem da su podaci do kojih sam došla dobiveni na temelju uvida u Cathasticum »Divisioni dei deceni Terre Nove 1399. adi 9 Giugno«.

²² D. Roller :Agrarno-proizvodni odnosi...

Popis kuća dubrovačke vlastele iz 1399. dao je D. Roller samo što se taj popis unekoliko razlikuje od prethodnog. Roller ne nalazi obitelj Bonda te je i ne uvrštava u popis dok je ona postojala i dobila zemlju u Primorju po pravilima kao i ostala vlastela; istina, bila je u momentu podjele malobrojna.

Obitelj Cauliego nisam smjestila među vlastelu jer je dobila samo jednu četvrtinu zemlje, što nije mogla kao vlastelinska dobiti, dok je obitelj Gallo, koja je također dobila jednu četvrtinu, možda ipak vlastelinska.²³

Komisija je premjeravala teren i dijelila na desetine te označivala suvlasnike desetina, ali se nije dalje upuštala u raspodjelu desetina na dijelove. To je bio posao suvlasnika koji su po odobrenju kneza i Malog vijeća preko glasnika oglasili sastanak i podjelu. U roku od dva mjeseca svaki se suvlasnik, sam ili preko zastupnika, morao javiti, a u protivnom, knez bi odredio čovjeka koji će ga zastupati i tada bi se podjela izvršila.²⁴ Podataka o podjeli unutar desetina nema, mada bi bili vrijedni, a vjerojatno ta podjela i nije učinjena odmah nakon opće podjele zbog ratnih događaja 1403. godine.

Prostorna raspoređenost desetina i način obilježavanja :

Određujući prostorno desetine, može se vidjeti da je sva zemlja u Primorju podijeljena osim sela Lisac i njegovih zaselaka u koje spada većina zaselaka danas nazvanih zajedničkim imenom Doli. U vrijeme podjele zemlje to mjesto još nije bilo vlasništvo Republike, oko njega se još uvijek vodila diplomatska borba s Radićem Sankovićem koji je grčevito držao taj posjed, povrijeđen što je zanemaren kao lokalni gospodar u povelji o predaji Primorja. Dodajmo još da je njegovu ozlojeđenost povećao i uskraćeni zajam koji je tražio od Dubrovnika u trećem mjesecu 1399.

²³ Do navedenih zaključaka došla sam na temelju činjenica navedenih u katastru i usporedbe sa sudionicima podjele zemlje u drugim područjima koje je Republika dobivala, što je obradio D. Roller u već citiranoj knjizi. Obitelji Cauliego nema među vlastelom pri podjeli zemlje Stona i Pelješca, koja je vršena nakon dobivanja 1333. godine ni pri podjeli Konavala 1423. godine, a pri podjeli Primorja dobiva samo jednu četvrtinu, što kao vlastelinska nije mogla dobiti.

Obitelj Gallo sam, i pored samo jedne četvrtine dobivene zemlje, ubrojila u vlastelu jer se 1333. godine pojavljuje sa 3 muška člana i dobiva zemlju po kriterijima važećim za vlastelu, a pri podjeli Konavala više je nema. Može se dakle pretpostaviti da je ta obitelj u izumiranju a pri podjeli Primorja moguće je da se radilo o jednom prizatom i nezakonitom sinu koji je dobio zemlju po kriterijima važećim za pučane. Te moje tvrdnje potvrđuju i nalazi I. Mahnken. Ona u svojoj knjizi »Dubrovački patri cijat u XIV. stoljeću«, SANU, Beograd 1960. knjiga 36. na str. 318. i 453. nalazi da je vlastelinstvo obitelji Cauliego sporno, a u obitelji Gallo u 1399. godini nalazi samo jednog nezakonitog sina.

²⁴ D. Roller: Agrarno-proizvodni odnosi... str. 233.

godine.²⁵ Međutim, na njegovo takvo držanje mnogo je više utjecao sam položaj posjeda. To je mjesto izlaza na more (i danas važna lučica u vojnom pogledu), a more je za sve vladare i lokalne gospodare srednjovjekovnih balkanskih državnica značilo važnu stratešku točku. Imajući uvid u smještaj tog posjeda, mislim da bi Radič njegovim zadržavanjem mogao vrlo lako potpuno prešjeci kopnenu vezu između Pelješca i Dubrovnika i biti stražar nad putovima koji su tuda prolazili. Tim argumentima možemo jedino objasniti veliko nastojanje Dubrovnika da nađe zajednički jezik s Radičem i vrlo visoku cijenu koju je Dubrovnik platio za selo koje samo po sebi nije vrijedno tolike cijene. 25. VIII. 1399. Radičevom poveljom²⁶ došlo je u sastav Republike, ali nije dijeљeno među vlastelom, već je trajno ostalo kao općinsko selo, što je za stanovništvo značilo određene privilegije.

Ostali teren Primorja bio je premjeren i podijeljen u desetine, čije su granice opisane nazivima graničnih lokaliteta i obilježene zemljišnim oznakama. Razni tipovi zemljišnih oznaka pri razgraničavanju posjeda nisu samo specifičnost Dubrovačke Republike; granice terena uglavnom su na isti način obilježavane duž cijele obale.²⁷ Najčešće su za granicu među desetinama uzimani neki istaknuti prirodni oblici u terenu. Tako vrlo često u opisima desetina susrećemo kao granicu brdo (vrh ili podnožje), zatim vodu, lokvu, kamenicu, korito, potok, glavicu, puč, njivu, seoski put i more. Tek u jednom slučaju naišla sam da se granica određuje stablom ili vinogradom. Rijetko se granice označuju stablom ili vinogradom vjerojatno zato što takvi oblici nisu trajni ni sigurni za obilježavanje (stablo se može posjeci, vinograd iskrčiti).

Drugo pomoćno sredstvo obilježavanja jesu razni oblici u terenu koje je stvorio čovjek, kao na primjer kuća, križ, crkva, zid itd.

Osim takva obilježavanja granica, svaka je desetina obilježena i posebnim znakovima, križevima, tako da se na svakom graničnom lokalitetu može naći i križ. Ti križevi međaši bili su ili uklesani u živom kamenu (in piere uiue) ili isklesani iz kamena (in piere sassi) i postavljeni na određenom mjestu.²⁸

Međašni su se križevi dosta teško nalazili jer su mnogi od njih doživjeli različitu sudbinu s istim ishodom — nema ih tamo gdje su nekada bili. Neki su preneseni i upotrijebljeni kao nadgrobni spomenici, neki su preneseni na mjesta odakle se vidi seoska crkva i služe kao znak za »sveto poklonište crkvi«, a neki su uništeni.

²⁵ Lj. Stojanović: Stare srpske povelje i pisma I, 1929, str. 128 — Dubrovčani se ispričavaju Radiču što mu ne mogu dati traženi zajam jer nemaju dukata u općini i to nikom ne čine.

²⁶ Lj. Stojanović: Stare srpske povelje... str. 130.

²⁷ M. Kos: Studija o istarskom razvodu, Rad JAZU, Zagreb 1931. knjiga 240, str. 105—184.

²⁸ Cathasticum, fol. I—XXX.

Križevi u živom kamenu nisu mogli biti preneseni, ali su obično toliko zarasli mahovinom i lišajevima da se danas ne mogu vidjeti, a u sjećanju ljudi postoje oni koji su baš na putu. Da bih ilustrirala situaciju, prilažem sliku jednog takva križa za koji ljudi znaju da je tu, a po izgledu je malo sličan križu. (V. sl.)

I u narodu je tumačenje za te križeve da predstavljaju granicu između sela.

S nazivima prirodnih graničnih lokaliteta dosta je lakše, jer su se ti nazivi, ili isti, ili jezično nešto promijenjeni, uglavnom sačuvali, a oni koji nisu, moguće je po poziciji sačuvanih pretpostaviti gdje su otprilike bili.

Zbog svih tih poteškoća možda određivanje granica desetina neće biti svugdje sasvim precizno, no mislim da ni greške neće biti tako velike da bi u određenim zaključcima mogle biti presudne.

Prva desetina nije prostorno na jednom mjestu. Njezini dijelovi su u Imotici, Stupi i Trnovici. Nazivi mjesta koja su granična za tu desetinu u Imotici su poznati. Prema Topolomu su to brdo Lukovac i dva brda s obje strane Lukovca, prema sjeveru je župa Hapscho (Hrasno), prema sjeverozapadu je također hercegovačko selo Dolxi (Duži), a južna granica je more. Križevi međaši kojim su mjesta obilježena nisu svi poznati. Zna se za jedan u brdu Lukovac i tri prema granici Hercegovine.

Nazivi mjesta dijela te desetine u Stupi su također poznati. Ovdje dio prve desetine ide od zemalja treće desetine u Topolomu pa na istok do vode Brestice nedaleko Ošljeg (danas se ta voda nazivlje Vučenac). Na sjeveru je granica tog dijela Hercegovina a na jugu more koje čini dio zaljeva Bistrine. Od križeva koji taj dio obilježavaju poznat je onaj kod vode Brestice, samo možda malo prenesen, te jedan na brdu sjeverno od te vode. Gdje je granica prema Hercegovini, može se odrediti na temelju uvida, no nitko ne zna gdje bi bio križ koji je obilježava.

Što se tiče trećeg dijela te desetine u Trnovici, on nije detaljno opisan, već se samo kaže »cio teren Trnovice zaselka Točionika« te pretpostavljam da se radi o današnjem terenu toga sela, a tako otprilike proizlazi i iz granica okolnih desetina o kojima će biti govora.²⁹

Druga je desetina obilježena u Topolomu s tim što ne obuhvaća prostor između kuća, već od prve desetine ispod brda Lukovac ide dvije stotine šežanja na istok. Preračunavši šežnje u metre (1 šežanj ima 2.048 metara), moguće je odrediti koliko ide na istok; obuhvaća najplodniji dio polja u Topolomu. Na sjeveru

²⁹ Cathasticum, fol. I.

Pregled terena i konzultacije sa stanovnicima sela.

granica ide do Moševića, točnije do Dračeve doline, gdje se i danas nalazi križ uklesan u živom kamenu. Na jug ta desetina ne ide do mora, već do prvog brda ispred Štedrice, gdje je također križ i danas poznat. Istoj desetini se dodaje jedan komad brdskog terena, čija sjeverna granica ide do brda Oštro, gdje je sačuvan križ, te teče brdskim i manje plodnim terenom do prvog posjeda Štedrice, s tim što ne obuhvaća kuće sela.³⁰

Treća desetina obuhvaća preostali dio terena mjesta Topolo i sve posjede Štedrice te ide do mora zapadno od zaljeva Bistrina. Granica prema Stupi (dijelu prve desetine) ide od mora putom današnjom granicom između ta dva sela na vrh Cotovih stijena (u katastru dolaze samo pod nazivom »brdo«) te do granice prema Hercegovini. Od križeva koji tu granicu prema Stupi određuju sačuvan je onaj na Cotovim stijenama, a na putu na današnjoj granici ljudi se sjećaju da je postojao križ, no sada ga nema. Na čelu te desetine je pučanin Radin Medanich za razliku od prve i druge, gdje su vlastelini Nichola de Mence i Nichola de Poca.³¹

Četvrta desetina, na čelu koje je Andre de Mence, određena je na području sela Ošlje. Počinje od istočne granice dijela prve desetine u Stupi i ide na istok do posjeda mjesta Smokovljani — dakle obuhvaća čitav teren sela Ošlje. Granicu prema Smokovljanima određuju lokaliteti Crna Korita, Goli Brijeg i Radoblje. Naziv Crna Korita nije poznat dok se za Goli Brijeg zna gdje je, a Radoblje je jedna živa voda »koja nikad ne presuši i ljekovita je«, kako to narod kaže. Križ postoji blizu te vode dok se za druge ne zna. Južna granica te desetine ide morem, i to dijelom zaljeva Bistrina a dijelom Malostonskim kanalom do posjeda pete desetine u mjestu Zaton, dok je sjeverna granica s Hercegovinom kod mjesta Dubravice, Hotnja i Zelenikovca. Na tom dijelu granice križevi nisu poznati.³²

Petu desetinu, koja se računa po Mathyou de Corci, predstavljaju posjedi sela Zaton. Južna granica te desetine ide od istoka od Gliuthice do Stonskog kanala preko puta Broca. Tu morem ide do brda St. Paulo (Supavo), a zatim prema posjedima Stona stranom spomenutog brda do puta između Velikog i Malog Stona i prostorom Međugorja, koje je i danas poznato, izbija na Malostonski zaljev. U toj je desetini zanimljiva granica prema općinskom selu Lisac, a spominje se kao istočna granica. Ona je obilježena lokalitetima Dragostin stan, Vriesova glavica i Gliuthica blizu mora. Taj dio granice te desetine naveo me da tvrdim da su zaseoci Dola tada dio Lisca. Na tim lokalitetima ljudi se ne sje-

³⁰ Cathasticum, fol. II.
Uvid i konzultacije.

³¹ Cathasticum, fol. III.
Uvid i konzultacije.

³² Cathasticum, fol. IV.
Uvid i konzultacije.

čaju križeva, no poznati su lokaliteti Dagostin dolac i Vrijesovo brdo. Nisam mogla utvrditi što bi danas odgovaralo nazivu Gliutica blizu mora. Zavisno od smještaja tog lokaliteta Liscu su pripadali ili svi zaseoci Dola ili samo do Džonte uključujući i nju. Ako se s Vrijesova brda pretpostavi granica u smjeru prema moru, onda su to zaseoci do Džonte.

Sjeverna granica te desetine je prema Smokovljanima i Visočanima. Mjesta koja je određuju jesu: Hucha, Ždrijelo, Slazno brdo i Jasenovi do. U sjećanju ljudi ostalo je da je postojao križ u Ždrijelu dok se za druge ne zna. Nepoznat je lokalitet Hucha a Jasenovi do može se pretpostaviti.³³

Područje Smokovljana bila je šesta desetina, a na čelu joj je Andre de Sorgo. Istočna granica četvrte desetine ujedno je zapadna granica ove, a dio sjeverne granice pete desetine u Zatonu je južna granica ove desetine. Sjeverna granica je s Hercegovinom, točnije s posjedima mjesta Hotanj, a istočna granica prema Visočanima označena je mjestima Blace, Prieka njiva, Gomila Česuinica i Slazno brdo. Od križeva međaša ljudi ne znaju ni za jedan osim što navodno jedan ima negdje u Slaznom brdu.³⁴

Sedma desetina, kojoj je na čelu bio Unuce de Mathessa, počinje od upravo spomenutih terena i zauzima prostor sela Visočani. Sa sjevera ta desetina graniči s posjedima Točionika, a granična mjesta koja su spomenuta jesu: Križ sv. Helie, Jeguglie, Obala i Sirbaba, od kojih su prva dva naziva nepoznata. Također nije poznat ni jedan križ, ali se granica vizualno može pretpostaviti. Istočna je granica označena samo kao granica prema selu Lisac, a određena je sa četiri križa, no ne spominje se ni jedno granično mjesto. Stoga sam uzela današnju granicu između ta dva sela. Južnu granicu te desetine čini dio sjeverne granice pete desetine, koja je već opisana.³⁵

Osma desetina računa se po Andreu de Bincola, a određena je u selu Točionik u Dobroj. Na sjeveru ta desetina graniči s posjedima Trnovice i hercegovačkim mjestom Hotanj. Ta granica ide preko Vltnova brda, Milacijeva krsta, Pascaceni, Loznog dola i Grgureva krsta. Poznat je križ kod Milacijeva krsta, a nepoznati su nazivi Vltново brdo i Pascaceni. Ipak se i ta granica može vizualno pretpostaviti. U tu desetinu spada i susjedno mjesto Kotezi, također u Dobroj, tako da je granica s desetom desetinom na području Čepikuća. Taj istočni dio granice određuju mjesta Smoljna gruda, Gruda, Mokri dol i brdo Libobulje. Na svakom

³³ Cathasticum, fol. V.
Uvid i konzultacije.

³⁴ Cathasticum, fol. VI.
Uvid i konzultacije.

³⁵ Cathasticum, fol VII.
Uvid i konzultacije.

tom mjestu trebao bi se nalaziti križ, no poznat je samo jedan u Grudi i u Libobuljama, samo što je, mislim, prenesen sa svog prvotnog mjesta (ako granica ide brdom, onda je obično vrh ili podnožje) na mjesto odakle se vidi crkva i služi kao »poklonište crkvi« kako to ljudi tamo kažu. Toj je desetini dodan još jedan manji dio poviše Mravinice.³⁶

Od te granice na sjeveroistok područjem sela Čepikuće ide deveta desetina na čelu koje je Cugno de Creua. Na sjever ta desetina seže do prvih posjeda Trnovice. Ta je granica određena križevima, ali se granična mjesta ne spominju. Kako od križeva nije ni jedan poznat, uzela sam današnju granicu između ta dva sela. Istočna je granica sa selom Podgorom. Granična mjesta su Nevjestin kamen, voda Zakruška, Smoljna gruda i crkva sv. Mihajla. Od križeva poznat je onaj na Nevjestinu kamenu za koji je vezana legenda koja nema veze s njegovim značenjem. Naime vjeruje se da je tu u momentu prolaska svatova poginula nevjesta i da je njoj u čast uklesan taj križ. Drugi je kod crkve Sv. Mihajla nedaleko puta Čepikuće — Mravinica.³⁷

U susjednom selu Podgora obilježena je deseta desetina, a računa se po učitelju Coane de Pauia. Ona počinje od spomenute istočne granice devete desetine pa ide do područja Trnove na istoku obuhvativši dobar dio Mravinice. Ta granica prema Trnovoj određena je križevima za koje ljudi ne znaju, a naziva graničnih lokaliteta nema, no na temelju broja šezanja može se odrediti kuda otprilike ide. Sjeverna granica je s hercegovačkim mjestom Cicrina obilježena križem koji je poznat. Južna granica ide od područja Trnove prema Podimoću preko brda Sv. Helie koje je danas nepoznato, ali se može pretpostaviti, do crkve Sv. Mihajla.³⁸

U Podimoću je smještena jedanaesta, a na čelu joj je Marin Gocho de Goce. Sjeverna granica te desetine prema Podgori je maloprije određena. Zapadna granica prema Liscu kaže se da je određena križevima i da ide do mora. Lisac nije primorsko mjesto, dakle i to potvrđuje da taj izlaz može biti samo na terenu istočno od Dola. Tih križeva danas nema. Ta desetina obuhvaća i dio terena Mravinice na njezinu zapadnom dijelu te se spušta do mora. Negdje blizu mora morao bi se nalaziti jedan križ, no nepoznat je.

Na području te desetine je i dio kneževe zemlje spomenut u tridesetoj desetini. On je određen oko vode Streptohovo, danas Srpovo i u Mokrom dolu.³⁹

³⁶ Cathasticum, fol. VIII.

Uvid i konzultacije.

³⁷ Cathasticum, fol. IX.

Uvid i konzultacije.

³⁸ Cathasticum, fol. X.

Uvid na terenu.

³⁹ Cathasticum, fol. XI. i XXX.

Uvid i konzultacije.

Dvanaesta desetina se računa po Marinu de Bodaca, određena je na prostoru sela Trnove, s tim što su neki dijelovi područja tog sela dani kao dodatak drugim desetinama, o čemu ću kasnije nešto reći. Nju je lako odrediti jer je teren vrlo pregledan. Njezina zapadna granica prema Podgori i malim dijelom Podimoču već je određena. Istočna granica te desetine ide od posjeda Slanog a granična mjesta su određena križevima, i to pokraj Kružice u dolini blizu mora, zatim na Noevoj glavici i Bijelim brdima te u strmini u brdu. Nazivi mjesta su poznati, a od križeva ovaj u dolini kraj mora navodno je postojao, a onaj u strmini po svojoj prilici je jedan koji se nalazi pokraj stare ceste prema Metkoviću u strmini koja se danas zove Smrk. Mislim da je njegovo pravo mjesto tu.⁴⁰

Trinaesta i četrnaesta desetina su na području Slanog. Zapadna granica trinaeste desetine je opisana istočna granica dvanaeste u Trnovoju. Od te granice tereni ove desetine idu do Slanog, gdje granica ide ravno preko mjesta. Tu liniju određuje pet križeva u kamenu — ispod Figara, zatim u sredini terena između kuća, u Podprijescie i ispod Priesicha. Od tih križeva postoje dva u samom mjestu. Naziv Figaro, mislim, da se odnosi na današnje brdo Sv. Ilije. Južna granica desetine je more a sjeverna — Hercegovina. Na čelu spomenute desetine je Cherouoie Voccich Voieuoda, već spominjani bosanski velikaš.⁴¹

Četrnaesta desetina, na čelu koje je Cugno de Grede, počinje od upravo spomenute linije koja ide od mora preko samog mjesta te ide na istok i graniči s Donjim Majkovima. Ta je linija ujedno zapadna granica slijedeće desetine. Ona ide preko Triestene dubrave, Priesiche, Starmice, Celle, Usicenicha i Crusnog dola. Osim Priesiche sva mjesta su poznata samo što su nazivi nešto izmijenjeni (Celle se naziva Čelo, Usicenicha — Podosojnik, Crusni dol — Kučani dol). Poznato je pet križeva i svi su na mjestu gdje su i postavljeni. Južna granica te desetine je more, a sjeverna — Hercegovina.⁴²

Na području te desetine u samom mjestu Slano su na dva mjesta obilježene kneževe zemlje. U istočnoj strani mjesta je kneževa kuća koja i danas postoji pod nazivom »knežev dvor« i oko nje vrt koji se i danas može vidjeti jer je ograđen i vidi se da pripada kući. Blizu mora istočno od mjesta je drugi knežev posjed.⁴³

⁴⁰ Cathasticum, fol. XII.
Uvid i konzultacije.

⁴¹ Cathasticum, fol. XIII.
Uvid i konzultacije.

⁴² Cathasticum, fol. XIV.
Uvid i konzultacije.

⁴³ Cathasticum, fol. XXX.
Uvid i konzultacije.

Petnaesta desetina se računa po Biaxiu de Sorgo, a smještena je na području Donjih Majkova. Njezina zapadna granica već je opisana. Od te granice ova desetina ide cijelim područjem Donjih Majkova do linije Grbljava, Dobilchi dolac, Pristienie, Cruscevice, voda Verbica, te Cosutica. Osim Pristienia svi nazivi su poznati a križevi postoje kod vode Verbice, u Kruševicama, Dubokom docu i Grbljavi. Ta linija ide ravno između Donjih i Gornjih Majkova od mora do granice Hercegovine u Orahovu dolu.⁴⁴

Šesnaesta desetina ide od spomenute granice na istok do graničnih lokaliteta Uraxsia pech, Brisalo, Malce selo, Cruchevice, Gornje i Donje polje i brdo pokraj mora. Nepoznati su danas lokaliteti Uraxsia pech i Brisalo a Malce selo bi morali biti današnji Rožetići jer upravo preko njih prolazi granica. Navodno su poznata tri križa — u brdu kraj mora, Donjem polju i Kruševicama. Ta desetina ide također na jug do mora a na sjeveru do Ponersa gdje je granica Hercegovine. Na čelu te desetine opet susrećemo pučanina Miltina de Priboie.

Dijelovi te desetine su još u Kručici i na granici posjeda Trnove sjeverozapadno iznad Slanog.⁴⁵

Sedamnaesta desetina obuhvaća nešto terena Gornjih Majkova, a većim dijelom teren mjesta Dubraua (današnja Dubravica). Sjeverna granica su posjedi osamnaeste desetine o kojoj će kasnije biti govora, a južna granica je more. Na istok ta desetina ide do zapadne granice dijela dvadeset i osme desetine u Dubravici. Desetina se računa po Luchi de Boni.⁴⁶

Na čelu osamnaeste desetine je Nichola de Goce. Njezin prostor je na području sela Mravinjac. Granica te desetine na zapadu su Gornji Majkovi, a granična mjesta su Sušnata dolina, Gradina, Litgri dolzi, Dolge, Dol u Dolgeu, Prisoje i Matoracni dol. Od tih lokaliteta većina je poznata, ljudi ne znaju jedino za nazive Litgri dolzi i Matoracni dol, ali budući da se radi o dolu, mogu se pretpostaviti. Od križeva poznata su dva — u Dolu u Dolgou i u Prisoju. Istočna granica te desetine prema Mrčevu određena je mjestima Crunsica, Seca Glava, Glumčeve kuće, Plasi Criuo, Dolge, Kosmata glavica, Rageova kamenica i Vrisovo brdo. Nisu danas poznata mjesta Crusica, Seca Glava i Plasi Criuo dok su ostala poznata, s tim što se Kosmata glavica danas zove Kobilova glavica a Rageova kamenica samo Kamenica. Križevi su poznati u Kobilovoj glavici i kod Glumčevih kuća.

⁴⁴ Cathasticum, fol. XV.
Uvid i konzultacije.

⁴⁵ Cathasticum, fol. XVI.
Uvid i konzultacije.

⁴⁶ Cathasticum, fol. XVII.
Uvid i konzultacije.

Sjeverna granica obilježena je s dva križa kod Cerova dola. Cerov dol je poznat i »vrlo je daleko gdje nitko ne ide«, kako su mi kazali mještani a križevi su nepoznati. Južna granica su vrhovi brda iznad Dubravice i Brsečina i ta granica lako je vidljiva.⁴⁷

Devetnaesta desetina je u selu Brsečine, a računa se po Jachomu de Gondola. Tu desetinu vrlo je lako odrediti zbog preglednosti terena i može se u cjelini vidjeti s Jadranske magistrale. Zapadna granica je prema području Dubravice, ali ne ide do granice sedamnaeste desetine već istočnije, dok je prostor između sedamnaeste dan kao prilog dvadeset i osmoj desetini u Curillu. Ta granica ide ravno od mora prema brdu. Od tri križa koja bi trebala obilježavati tu granicu u sjećanju je jedan blizu mora a ostala dva su nepoznata, ali to nije prepreka jer granica ide ravno. Istočna granica su posjedi Trstenoga a obilježena je potokom kojeg danas nema, ali se po konfiguraciji terena može pretpostaviti gdje je bio. Južna granica te desetine je more, a sjeverna sa sedamnaestom desetinom — znači ide vrhom brda koje se diže iznad Brsečina.⁴⁸

Zemlje dvadesete desetine određene su u Mrčevu počevši od zapadne granice prema Mravinjcu koju sam već odredila pa idu na istok do posjeda Gromače. Prema Gromači granica je određena sa dvanaest uklesanih križeva na mjestima Čisti Prijedor, Jabukov dol, Volcia lokva, Bijela ljut, Vlaški tor, Kamenica, Saluxia iznad Ždrijela, Sminac, Gnjat, kuća Gnjat, Oštra glavica i Srednje brdo. Od navedenih mjesta danas više nisu poznata Volcia lokva već samo Lokva, zatim naziv Kamenica je prilično neodređen i Saluxia je također nepoznata mada je naziv Ždrijelo poznat. Nepoznata je i kuća Gnjat i Sriednje brdo iako se to brdo može pretpostaviti koje bi moglo biti. Interesantno je da ljudi ne poznaju ni jedan križ od tih dvanaest. Sjeverna granica je sa Stjenicom (Šćenicom) na mjestu gdje je i danas granica prema Hercegovini. Južna granica je s Trstenim a ide iznad Stola preko Selišta, ispod Litgnih dolaca, Dobrostina doca i Sriednjeg brda. Nepoznat lokalitet je, kako sam prije rekla, Litgni doci a Sriednje brdo se može pretpostaviti. Na čelu desetine je Nichola de Gondola.⁴⁹

Na području Trstenog određene su dvije desetine — dvadeset i prva i dvadeset i druga.

Dvadeset i prva, kojoj je na čelu Marin de Crosi, počinje od granice Brsečina pa ide ravno do linije Crkva — more. Ta je linija obilježena sa četiri križa. Pretpostavljam da je ovdje crkva o kojoj se govori crkva sv. Kuzme i Damijanija koja se u kata-

⁴⁷ Cathasticum, fol. XVIII.

Uvid i konzultacije.

⁴⁸ Cathasticum, fol. XIX.

Uvid i konzultacije.

⁴⁹ Cathasticum, fol. XX.

Uvid i konzultacije.

stiku spominje. Ako je tako, granica pada točno preko mjesta, možda malo prema istoku. Sjeverna granica te desetine prema Gornjim selima već je određena kao njihova južna granica.

Dvadeset i druga desetina računa se po Dimitri de Benessi i nastavlja se na terenu istog mjesta. Ide na istok do granice Orašca, a ta je granica određena s tri križa na liniji more — brdo. U sjećanju ljudi postoji jedan križ nedaleko od mora. Prema njegovu položaju ta se granica podudara s današnjom granicom između dva mjesta.⁵⁰

U Gromači su bili posjedi dvadeset i treće desetine određeni na jugu granicom s Orašcom, na sjeveru s Hercegovinom, na zapadu s Mrčevom (ovaj dio granice je već preciznije određen u opisu dvadesete desetine) a na istoku s Osojnikom.

Sjeverna granica s Hercegovinom je prema Ščenicu. Križ kojim je obilježena navodno postoji, i to »daleko gdje je i danas granica«, kako su mi kazali u selu. Južna granica prema Orašcu određena je s pet međašnih križeva — u Vratima, kod crkve sv. Tekle, u Karanovim vinogradima, u Dubravi i u Ratcoj dolini. Osim Ratce doline svi nazivi su poznati, jedino što se crkva sv. Tekle (spominje se u katastiku) rjeđe naziva tako a češće Crkvina, vjerojatno zato jer se danas radi o ruševini spomenute crkve. Granica te desetine prema Osojniku počinje iznad Ljupča pa ide na Suignum, zatim na Sokolova korita te na Karanova selišta. Na tom prostoru trebalo bi postojati sedam međašnih križeva, ali su poznata samo na Karanovim selištima i Sokoljem koritu. Granična mjesta su sva poznata, a to mjesto Suignum vjerojatno odgovara današnjem Sving dol. Na čelu te desetine je Giune de Poca.⁵¹

Posjedi dvedeset i četvrte desetine, kojoj na čelu opet imamo pučanina Milsu Cepicuchiu, jesu u Orašcu. Njezin je prostor već određen osim istočne granice. Istočna granica je s Ljupčom, Obrovim i Poljicima. Ta granica nije prilikom podjele zemlje detaljno opisana jer je ona već prije određena kao granica Republike i Zahumlja. Određena je križevima koji i danas postoje tako da je vidljiva. Posjed zvan Obrovo posebno je određen križevima jer ga je na bivšoj granici Republika dobila posebno, kao dar prilikom udaje Vukosave, kćeri humskog kneza Andrije za dubrovačkog vlastelina Barbia Crossia 1250. godine.⁵²

Dvadeset i peta desetina je obilježena u mjestu Ljubač, a računa se po Mathe de Corci. Ona je, po svemu sudeći, obuhvaćala sve današnje posjede spomenutog sela.⁵³

⁵⁰ Cathasticum, fol. XXI. i XXII.
Uvid i konzultacije.

⁵¹ Cathasticum, fol. XXIII.
Uvid i konzultacije.

⁵² J. Lučić: Prošlost Dubrovačke Astoreje, str. 54.

⁵³ Cathasticum, fol. XXV.
Uvid na terenu.

Na području Osojnika nalazile su se dvije desetine — dvadeset šesta i dvadeset sedma. Zajedno su obuhvaćale područje današnje katastarske općine Osojnik.

Zapadna granica dvadeset i šeste desetine prema Gromači već je određena. Sjeverna granica te desetine je s Hercegovinom, a ide mjestima Slivnica i Coustjenica od kojih posljednje nije poznato. Na tim bi mjestima trebala postojati dva križa, ali nisu poznata. Na istoku je granica s dvadeset i sedmom desetinom. Granica je obilježena sa četrnaest križeva, a ide od Dobre gomile, na Ždrijelo, zatim na Zasade, pa na put iznad sela, na Medeno brdo, ispod Lovornog, na brijeg Dubokog dola, iznad Brštanice u Ždrijelo blizu Kamenice te na Jasen. Od tih mjesta nepoznato je Medeno brdo. Brijeg iznad Dubokog dola može se pretpostaviti a Jasen je naziv koji se vjerojatno odnosi na današnji naziv Podjasen. Glavna orijentacija za određivanje te granice jest seoski put iznad sela. Južna granica je s Ljupčom i ide vrhom brda, što je lako vidljivo. Na čelu desetine je Helya de Saraga.

Dvadeset i sedma desetina, koja se računa po Michielu de Babaliu, počinje istočnom granicom dvadeset i šeste i ide na istok do Jasenice, gdje bi trebao biti križ. Sjeverna granica s Hercegovinom je na Grebcima i Golubincu. Naziv posljednjeg lokaliteta je danas nepoznat. Sjeverna granica također završava Jasenicom. Južna granica s Kurilom počinje poviše Vrbice Strasistem, zatim ide na Neregijeve doce, Krivi dol, Bosilicu, Veliki dol, Popov dolac i Lupoglavlje. Ovi doci se mogu pretpostaviti, Strasiste i Lupoglavlje su poznati a Bosilica je nepoznat naziv. Križ je poznat samo u Lupoglavlju mada bi ih na tom području trebalo biti osam.⁵⁴

Posljednje dvije desetine, dvadeset osma i dvadeset deveta, ostale su određene između granice dvadeset sedme, Hercegovine i već poznate granice s Astorejom,⁵⁵ jedino je potrebno utvrditi granicu između njih, a ta je išla nešto zapadnije od Kurila (danas Petrovo selo). Budući da je takvom podjelom dvadeset osma desetina bila manja, onda su joj dodani manji dijelovi na granici Mravinjca s Majkovima i onaj prostor na području Dubravice koji je ostao neriješen između sedamnaeste i devetnaeste desetine u Brsečinama. Na čelu dvadeset osme desetine je Michiel de Resti a dvadeset devete bosanski kralj Ostoja.⁵⁶

Prema katastiku na području Primorja nalazilo se 15 crkava koje su dobile zemlju. Svaka od njih dobila je samo po jedan solad zemlje, najvjerojatnije se računalo s prostorom za groblje.⁵⁷

⁵⁴ Cathasticum, fol. XXVI. i XXVII.

Uvid i konzultacije.

⁵⁵ Vidi J. Lučić: Prošlost Dubrovačke Astoreje.

⁵⁶ Cathasticum, fol. XXVIII. i XXIX.

Uvid i konzultacije.

⁵⁷ Cathasticum, fol. XXX.

Prilikom utvrđivanja prostora pojedinih desetina služila sam se, kao što je vidljivo, iz bilježaka, najprije opisom njihovih granica u katastru, zatim uvidom na terenu i ispitivanjem ljudi koji u pojedinim selima žive. Također sam se ponegdje poslužila i vojnom kartom tog terena.

Križeva koji određuju granice desetina pronašla sam relativno malo prema broju mogućih. I osim spomenute sudbine tih križeva, vjerojatno neke koji i postoje nisam otkrila; sve zavisi od toga koga sam o tome u dotičnom selu pitala. Činjenica je da mlađi svijet, pa ako i živi u selima, malo o tomu zna, a kad sam pitala starije ljude, dobila sam detaljnije podatke. Time ujedno objašnjavam i neravnomjernost u preciznosti opisa granica pojedinih desetina.

Određivanju područja desetina mnogo pridonosi i vlastiti uvid na terenu te i pored svih poteškoća mislim da sam desetine dobro locirala. Iako su greške ponegdje moguće, ipak nisu velike.

Najveći broj slučajeva pokazuje da je jedna desetina smještena na području jednog sela. Od tog pravila ima samo nekoliko odstupanja, gdje je desetina na terenu više sela ili gdje je na terenu jednog sela više desetina. Desetine koje su na prostoru više sela jesu: I. (u Imotici, Stupi i Trnovici), VIII. (u Točioniku, Kotezima i poviše Mravinice), XVI. (u Gornjim Majkovima, Trnovoj i poviše Slanoga uz granicu Hercegovine), XX. (u Mrčevu i Kliševu) i XXVIII. (u Kurilu, između Mravinjca i Gornjih Majkova i na području Dubravnice). Slučaj da na području jednog mjesta ima više desetina jest u Topolom (II. i III), Mravinici (VIII, X, XI. i XII), Majkovima i Slanom, na čijem su području po dvije (XIII. i XIV. te XV, XVI. i XVII), Trstenomu gdje su također dvije (XXI. i XXII), Osojniku (XXVII. i XXVIII) te konačno u Kurilu, na čijem su području dvije posljednje. Radi lakšeg uvida u smještaj desetina priložit ću i njihov tablični pregled.

Tablični pregled desetina

I	— Imotica, Stupa, Trnovica
II	— Topolo
III	— Topolo
IV	— Ošlje
V	— Zaton
VI	— Smokovljani
VII	— Visočani
VIII	— Točionik, Kotezi i dio poviše Mravinice
IX	— Čepikuće

- X — Podgora i dio Mravinice
- XI — Podimoč i dio Mravinice
- XII — Trnova
- XIII — Slano
- XIV — Slano
- XV — Donji Majkovi
- XVI — Gornji Majkovi, dio Trnove i dio poviše Slanoga
- XVII — Gornji Majkovi i dio Dubravice
- XVIII — Mravinjac
- XIX — Brsečine
- XX — Mrčevo, Kliševo
- XXI — Trsteno
- XXII — Trsteno
- XXIII — Gromača
- XXIV — Orašac
- XXV — Ljubač
- XXVI — Osojnik
- XXVII — Osojnik
- XXVIII — Kurilo, dio Dubravice i dio između Mravinjca i Majkova
- XXIX — Kurilo
- XXX — Slano, Podimoč (kneževe zemlje)

Nakon svih tih radnji kojima su određene granice i smještaj desetina moguće je dati i kartu rasprostranjenosti desetina u Primorju (Prilog: Karta desetina u Primorju).

Ta podjela desetina bila je na snazi nekoliko stoljeća. Kako je većina njih vezana za teren jednog sela, to su se njihove granice u narodu sačuvale kao granice između sela tako da sam prilikom razgovora s ljudima primijetila da oni, bez obzira znaju li za postojanje križeva ili ne znaju, znaju reći kuda ide granica među selima »od davnina«. Budući ništa novo apsolutno ne briše staro, mislim da je to razgraničenje desetina umnogome utjecalo na utvrđivanje granica katastarskih općina u XIX. stoljeću.⁵⁸

Na tu tvrdnju navela me usporedba karte desetina s kartom katastarskih općina. Granice se u dosta slučajeva podudaraju tamo gdje je desetina na području jednog sela. Također u slučajevima gdje su dva sela obuhvaćena jednom desetinom često ni kod katastarskih općina nema razgraničenja, a ako ga ima, posjedi obaju sela su ipak pomiješani.⁵⁹ Jasno da osim tih podudarnosti ima i razlika.

⁵⁸ Dubrovački katastar se izrađivao od 1830. do 1879. godine.

⁵⁹ Takav je slučaj između Topolog i Štedrice, zatim Lisca i Dola, Podgore i Mravinice itd.

Problem veličine zemljišnih dijelova u Primorju:

Rasprostranjenost desetina, uvid u njihovu prostornu raspoređenost na terenu, uvid u tablični prikaz i predodžbu na priloženoj karti nameće nekoliko pitanja o kriterijima podjele zemlje i veličini dodijeljenih dijelova. Pitanja koja ću istaknuti i na njih pokušati odgovoriti neka su nova, a neka u znanosti već postoje i o njima su različita mišljenja znanstvenika.

a) Kao prvo nameće se pitanje razbacanosti nekih desetina na nekoliko prostorno udaljenih mjesta. Taj smještaj jedne desetine na više mjesta svakako je komplicirao posao komisije; puno bi lakše bilo odmjeriti jednu desetinu kontinuirano na jednom mjestu (takve su desetine I, VIII, XVI. i XXVIII). Ako se već komisija odlučila na taj za sebe teži posao, onda se to ne može uzeti kao slučajnost; morao je na to navesti neki princip kojeg se pridržavala pri podjeli.

b) Druga čudna pojava, i vjerojatno ne slučajna, jest način dodjeljivanja zemlje muškim članovima vlastelinskih kuća koje su bile brojne. Ni jedna od takvih obitelji nije dobila posjede u jednoj desetini ili, ako ih je bilo više, u dvije desetine koje prostorno slijede jedna iza druge mada bi komisiji bilo lakše rješavati jednu po jednu obiteljsku zajednicu. No takve su obitelji razbacane u nekoliko prostorno udaljenih desetina. Ilustracije radi navest ću obitelj Goce, Mence, Sorgo, Bona.

Goce su dobili posjede u Točioniku, Podimoču, Podgori, Slanom, Mravinjcu i Kurilu.

Bone su dobili posjede u Smokovljanima i Gornjim Majkovima.

Mence su dobili posjede u Imotici, Topolomu, Ošljemu, Trnovi, Mrčevu i Gromači.

Sorgo su dobili posjede u Topolomu, Zatonu, Smokovljanima, Podimoču i Donjim Majkovima.

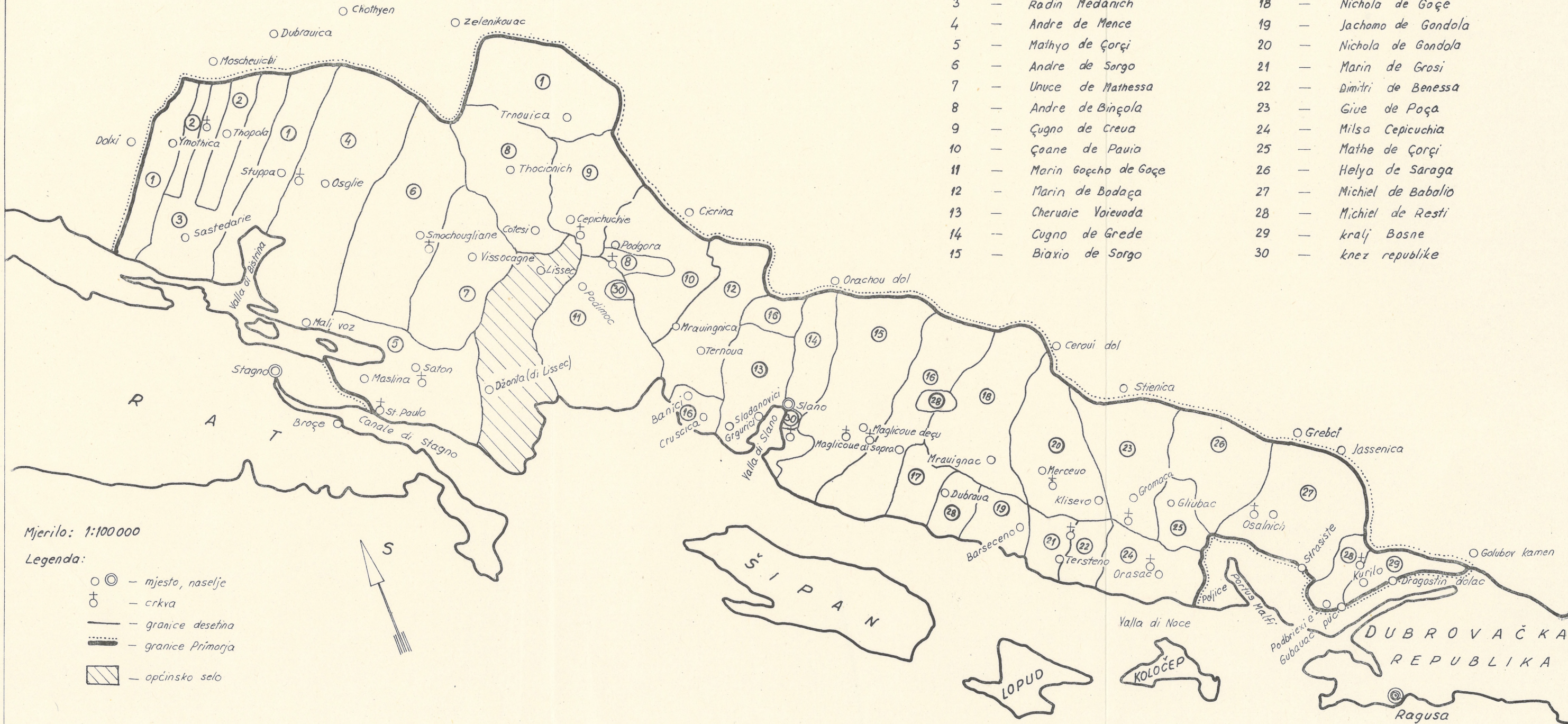
Svakako da se i tu nameće isto pitanje — zbog čega je komisija tako radila kad je taj posao mogla pojednostaviti.

c) Analizirajući katastik, vidljivo je da se svaka desetina dijeli na deset dijelova, a svaki dio na četiri četvrtine, dakle svaka desetina ima četrdeset četvrtina. Za svaku desetinu posebno sam izbrojila dijelove dobitnika radi provjere točnosti i utvrdila da se taj odnos poštivao bez izuzetka. Na temelju toga mora se očekivati da su sve desetine međusobno po prostoru jednake. Međutim, njihovo lociranje i predodžbe na karti (pa makar i postojale nepreciznosti) pokazuju da one nisu jednake. Da bih to svoje zapažanje potvrdila, uzela sam nekoliko desetina koje se granicama podudaraju s kasnijim katastarskim općinama te izvadila u katastru nji-

B O S A N S K A
D R Ž A V A

Podjela zemlje u Primorju 1399. god.

Desetina br.	Vlasnik	Desetina br.	Vlasnik
1	Nichola de Mence	16	Milhin de Priboie
2	Nichola de Poča	17	Lucha de Bona
3	Radin Medanich	18	Nichola de Goče
4	Andre de Mence	19	Jachomo de Gondola
5	Mathyo de Çorçi	20	Nichola de Gondola
6	Andre de Sorgo	21	Marin de Grosi
7	Unuce de Mathessa	22	Dimitri de Benessa
8	Andre de Binçola	23	Giue de Poča
9	Çugno de Creua	24	Milsa Cepicuchia
10	Çoane de Pauia	25	Mathe de Çorçi
11	Marin Goçcho de Goče	26	Helya de Saraga
12	Marin de Bodaça	27	Michiel de Babalio
13	Cheruaie Voievoda	28	Michiel de Resti
14	Cugno de Grede	29	kralj Bosne
15	Biaxio de Sorgo	30	knez republike

hove površine i potvrdila svoju tvrdnju. Četvrta desetina u Ošljemu ima 1790 ha, devetnaesta u Brsečinama 378 ha, osamnaesta u Mravinjcu 1262 ha i dvadeset i četvrta u Orašcu 580 ha.⁶⁰

d) Pitanje koje ću sada navesti u znanosti je već poznato kao sporno. To je pitanje veličine dijelova u Primorju u usporedbi s drugim područjima Republike. Problem se može formulirati i drugačije; da li je površinska mjera (solad ili zlatica) u Primorju jednaka onoj na Pelješcu, Konavlima itd.

Ova pitanja sam iznijela odvojeno radi njihovog lakšeg uočavanja, mada mislim, što će kroz daljnja objašnjenja biti i vidljivo da ona nisu strogo odvojena i bez ikakve veze jedno s drugim.

Na početku cjelokupnog razmatranja istaći ću jednu činjenicu do koje je došla komisija za podjelu zemlje. Nakon premjeravanja terena zabilježila je da u Primorju ima 9630 zlatica obradive zemlje za podjelu.⁶¹ Pretvoreno u metre kvadratne, to bi iznosilo 16,159.140 metara kvadratnih.⁶²

U početku ovog rada utvrdila sam da se granice Primorja do danas nisu promijenile. Današnja ukupna površina Primorja iznosi 277,350.000 metara kvadratnih. Ako od te zadnje brojke odbijemo posjede Lisca koji u cifru komisije nisu bili uračunati, razlika je i dalje velika, što potvrđuje da se radilo zaista samo o obradivoj zemlji. Samim tim što je komisija odvajala obradivu zemlju od neobradive može se pretpostaviti da joj je kriterij u podjeli bila obradiva zemlja, a ne cjelokupni prostor u čemu bar načelno možemo naći odgovor na pitanje o nejednakom prostoru desetina (Desetina koja je imala pretežno obradivu zemlju bila je manja po prostoru). Kada sam taj princip pokušala primijeniti na svaki konkretni slučaj, onda sam uočila da njime ne mogu do kraja objasniti razliku u površini pojedinih desetina. Naime sve obradive površine u desetinama trebale bi onda biti iste, a to ipak nije. Da budem konkretnija: četvrta desetina u Ošljemu je ogromna u usporedbi s devetnaestom desetinom u Brsečinama. Istina je da četvrta ima mnogo brdskog terena, ali kada usporedimo polje u Ošljemu i ono što je za obradu u Brsečinama, ipak je Ošljansko polje veće. Uzet ću još koji slučaj: osamnaesta desetina u Mravinjcu prostorno je mnogo veća od devetnaeste u Brsečinama ili dvadeset druge u Trstenomu. To je opet dijelom zbog brdskog prostora u Mravinjcu, no kad se uzmu i obradive površine osamnaeste, možda ipak nadmašuju veličinom te u Trstenomu i Brsečinama. Uzmimo još jedan evidentniji slučaj

⁶⁰ Katastar Dubrovačkog primorja.

⁶¹ Cathasticum, (uvod).

⁶² Prema M. Rešetaru jedna zlatica iznosi 1.677,600 m² ili okruglo 1.678 m². Vidi M. Rešetar: Dubrovačka numizmatika, SANU, Sremski Karlovci 1924. knjiga I.

na području istog sela: u Topolomu su druga i treća desetina, među kojima je uočljiva razlika u veličini pa i u obradivoj površini u korist treće desetine.

Istu pojavu mogli bismo dokazivati na još slučajeva. Mislim da ključ objašnjenja ove pojave jest u tome što je komisija osim kriterija obradive površine pri podjeli uvažavala i kriterij kvalitete zemlje. Upravo time možemo objasniti zašto su sve desetine brdskog dijela Primorja prostorno veće od onih uz more. U prilog toj tvrdnji ide i današnji način ocjenjivanja (i danas je vrednije imati u Orašcu dolac nego li u Mravinjcu čitavu njivu). Čini mi se da ta tvrdnja posebno nalazi potvrdu na onom maloprije navedenom slučaju Topolog. Topolo je također selo brdskog područja Primorja no polje po veličini i kvaliteti zemlje izdvaja se od svih brdskih sela. Treća desetina obuhvaća manje kvalitetnu zemlju i ima u njoj dosta brdskog terena a druga obuhvaća najplodniji dio polja, gdje su i danas vinogradi koji, svakako, traže kvalitetniju zemlju.

Napomenut ću kao moguć još jedan faktor pri određivanju veličine desetina, a to je veličina površina koje se mogu privesti obradi. Na tu mogućnost navelo me to što se u nekoliko slučajeva u katastru kaže da se »daju obradivi tereni i ono koji su mogući privesti obradi«,⁶³ a vlasnik je krčenje površina pomagao raznim olakšicama.

Svim što je navedeno može se pokazati zašto su neke desetine veće a neke manje, ali i objasniti zašto su neke desetine razbacane na nekoliko prostorno udaljenih mjesta. Po svoj prilici nastojalo se, koliko je god moguće, izjednačiti desetine po vrijednosti zemlje u njima.

Apsolutno izjednačenje nije moguće postići. Stoga je komisija morala paziti kod pojedinih, posebno brojnih obitelji, da im dade u dodijeljenim dijelovima otprilike podjednako plodne i manje plodne zemlje te im nije posjed odmjeravala kontinuirano, već je dijelove razbacila u više desetina računajući s kvalitetom zemlje.

Daljnji problem je određivanje veličine svake desetine, odnosno dijela, odnosno četvrtine. To je pitanje predmet znanstvenih neslaganja.

Prvi koji se dotakao tog problema, mada nije ulazio u dublju analizu, bio je Dragan Roller. On na jednom mjestu kaže: »Dijelovi u Primorju, iako možda nisu bili manji od onih u Stonu (o čemu nažalost nemamo podataka) imali su znatno manju vrijednost zbog zabrane sadnje vinograd.«⁶⁴ Mada je prilično ne-

⁶³ Primjera radi u III. desetini se kaže: »Anchora contamo allo detto dexten tutti li terreni de Sastedarie Lauoradi o che laurarse po, con tutte le sue raxon o pertinencie«.

⁶⁴ D. Roller: Agrarno-proizvodni odnosi... str. 233.

određen u odgovoru, moglo bi se pretpostaviti da je skloniji tvrdnji da su oni isti kao i u drugim dijelovima Republike, odnosno u Stonu.

U novije vrijeme tim su se pitanjem, i to s više pažnje, bavili u svojim radovima dr Josip Lučić i dr Miloš Blagojević i došli do različitih zaključaka.

J. Lučić je u svom radu⁶⁵ pošao u istraživanju od činjenica navedenih u katastru. Kao sigurnu činjenicu (u što mislim da i ne treba sumnjati s obzirom na preciznost kojom je rađen katastr Primorja) uzeo je ukupnu količinu zemljišta od 9.630 zlatica i činjenicu da je to zemljište podijeljeno u 29 desetina. Dijeljenjem tih dvaju brojeva dobio je površinu jedne desetine. Daljnjim dijeljenjem površine desetine na deset dijelova može se dobiti površina jednog dijela, a ako se ta podijeli sa četiri dobije se površina jedne četvrtine. Navedenim računom dr J. Lučić je dobio ovo:

- 1 desetina ima površinu 332,1 zlaticu
- 1 dio ima površinu 33,2 zlatice (tu površinu dr Lučić nije računao, ali njegovim računom bio bi toliko)
- 1 četvrtina ima površinu 8,31 zlaticu.⁶⁶

Dr M. Blagojević, pregledajući građu u Dubrovačkom arhivu za svoju knjigu »Zemljoradnja u srednjovjekovnoj Srbiji«, pronašao je neki materijal koji ga je doveo do drugačije tvrdnje.⁶⁷

Pronašao je jedan ugovor iz 1444. godine kojim se izvršila zamjena jedne četvrtine zemlje u Orašcu za neko zemljište u Tivtu za koje je izričito naglašeno da je 20 kotorskih kvadranjola ili 4 zlatice (solda) po dubrovačkoj mjeri. Budući da se mijenjaju jednake površine, dr Blagojević zaključuje da je i ta četvrtina u Orašcu morala imati 4 zlatice (strana 142).

Drugi ugovor koji je dr Blagojević obradio jest iz 1449. godine, a u njemu Ratko Jagodić i Pavko Vasiljević dijele četvrtinu zemlje koja im je pripadala u Kručici. U jednoj polovini koju je dobio R. Jagodić bilo je dvije zlatice zemlje, te Blagojević zaključuje ovo: »Ne treba ni sumnjati da su obje polovine bile jednake ako ne potpuno po površini ono po vrijednosti. U jednoj od tih polovina R. Jagodića bilo je dvije zlatice; četvrtina je četiri zlatice i cijeli dio šesnaest zlatica« (strana 142).

Prilikom pregleda zakupničkih ugovora na području Primorja Blagojević utvrđuje da je na tom području zakupnina najčešće iznosila za 1 dio 8 stara, a rjeđe manje ili više od 8. Prema tome,

⁶⁵ Vidi J. Lučić: Stjecanje, dioba i borba za očuvanje... str. 130.

⁶⁶ J. Lučić: Stjecanje, dioba i borba za očuvanje... str. 130.

⁶⁷ M. Blagojević: Veličina delova u Slanskom primorju, Istorijski časopis XX. od 1973. str. 139—147.

ako se za 1 dio plaćalo 8 stara, znači da se za četvrtinu plaćalo 2 stara. Uspoređujući te činjenice s podacima s Pelješca i Konavala, dr Blagojević dolazi do toga da se za dvije zlatice u prosjeku plaćao 1 star žita (na Pelješcu 1 dio ima površinu od 11 zlatice, a zakupnina je obično 6 stara; u Konavlima 24 zlatice, a zakupnina je obično 12 stara). Ako je to tako, onda u Primorju gdje je najčešće zakupnina za 1 dio 8 stara, a 2 zlatice u prosjeku nose 1 star žitarica, zaključak je isti — 1 dio u Primorju ima 16 zlatica zemlje (strana 144).

Kad usporedimo rezultate do kojih je došao dr Blagojević s rezultatima dra Lučića, vidi se da su oni različiti. U Lučića 1 dio obuhvaća površinu od 33,2 zlatice a u Blagojevića 1 dio ima površinu od 16 zlatice. Pri usporedbi Blagojević uspostavlja vezu između svojih i Lučićevih rezultata. Polazeći od činjenice da je 16 zlatice polovica od 33,2 zlatice izvodi svoj konačni zaključak, odnosno pretpostavku da je komisija za premjeranje Slanskog primorja računala sa zlaticom dva puta manjom od zlatice u drugim dijelovima Republike.

Analiza tih dvaju radova odvojeno pokazuje da svaki ima svoju logiku, ali kako su rezultati različiti, nameće se potreba utvrđivanja načina provjere točnosti. Pokušat ću to učiniti.

Kao prvo, zapitajmo se kolike bi bile ukupne obradive površine u Primorju na temelju jednih i drugih tvrdnji.

Prema tvrdnji J. Lučića 1 desetina iznosi okruglo 332,1 a takvih je bilo 29, znači da je obradivih površina bilo 9.630 zlatice. Ako to pomnožimo s površinom 1 zlatice od okruglo 1.678 m², dobit ćemo ukupne obradive površine u Primorju u m², a one bi bile 16,159.140 m².

Iz tvrdnji M. Blagojevića izlazi da je četvrtina dijela imala površinu od 4 zlatice, a dio 16 zlatice, prema tome površina cijele desetine bila bi 160 zlatice. U 29 desetina ukupna obradiva površina bila bi 4.640 zlatice ili 7,785.920 m².

Naglašavam da se granice Primorja od 1399. godine nisu mijenjale, a to znači da su i obradive površine ostale otprilike iste, s tim što je u vremenu više od 5 stoljeća moglo doći do određenog povećanja krčenjem novih površina, pogotovo ako se uzme u obzir da je taj posao podržavao svaki vlasnik zemlje. Od dva navedena rezultata morao bi dakle biti točniji onaj koji je bliži obradivim površinama današnjeg Primorja.

Podatke za usporedbu nisam uzela iz 1975. godine jer su oni nepogodni zato što je proces iseljavanja stanovništva u zadnjih dvadesetak godina masovan pa je s naglašenom migracijom povezano i napuštanje zemljoradnje, što je opet utjecalo na smanjenje obradivih površina. Stoga mislim da su mjerodavniji podaci iz 1949/50. godine koje je dao dr Roller jer su to bile godine kada je iseljavanje još uvijek bilo rijetkost. Dakle, prema

podacima koje je Roller uzeo iz Statističkog ureda NR Hrvatske za 1949/50. godinu prema obrascu PO-2 i PO-loc ukupno obradive površine iznosile su 2.706 ha ili 27,060.000 m².⁶⁸ Ako se od te brojke oduzmu tereni sela Lisac koji su obuhvaćali i Dole jer oni nisu u desetinama obuhvaćeni te uvaži mogućnost povećavanja površine krčenjem, onda se rezultat do kojeg je došao J. Lučić čini točnijim, pogotovo ako na površinu koju je dobio, dodamo još 15 zlatice koje su dobile crkve a izvan su desetina, i 5 zlatice kneževe zemlje u Podimoču i 5 u Slanomu, što je također izvan desetina.

Na temelju izloženog prihvatila bih vjerojatnijim mišljenje da je komisija za podjelu zemlje u Primorju računala s uobičajenom površinom zlatice od okruglo 1.678 m².

Prihvaćanjem točnosti navoda J. Lučića, nameće se i pitanje greške u radu M. Blagojevića, tim više što su zaključci na temelju izvornih podataka Historijskog arhiva u Dubrovniku, a postoji i logičnost u izvođenju zaključaka.

Čini mi se da je osnovni propust zanemarivanje kriterija vrijednosti zemlje. Da budem konkretnija: pri ugovoru o razmjeni zemlje u Orašcu za zemlju u Tivtu činjenica da je razmijenjena zemlja u Tivtu iznosila 4 zlatice nije dovoljan dokaz da i razmijenjena zemlja u Orašcu iznosi 4 zlatice. Naime, valjalo bi vidjeti o kakvoj se zemlji po kvaliteti radi jer se u razmjeni znak jednakosti među razmijenjenim dijelovima može stavljati i po vrijednosti.

O istoj relativnosti dokaza može se govoriti i u ugovoru o podjeli četvrtine zemlje u Kručici. Zašto se, na primjer, nije moglo raditi o nekoliko dolaca (takav je teren u Kručici) od kojih je jedan dolac kvalitetniji (dublja zemlja i daje veći urod) stavljen na jednu stranu a više nekvalitetnijih na drugu.

Isticanje faktora vrijednosti zemlje čini mi se da ima opravdanja pogotovo uzme li se u obzir da su Dubrovčani u svakom pitanju znali uočiti sve faktore, biti precizni i na sve osjetljivi. Ta osobina vidi se kroz cijelo ovo razmatranje o podjeli zemlje, što u jednom momentu uočava i dr Blagojević, ističući mogućnost podjele po vrijednosti baš pri tom dijeljenju u Kručici.

Uvažavanje faktora plodnosti zemlje na svim područjima Republike vidi se iz Blagojevićeve izlaganja o godišnjoj veličini obveza na pojedinim područjima Republike. Davanja na području Primorja najčešće su 8 stara za jedan dio, na Pelješcu 6 stara, u Konavlima 12 stara, međutim, istina rjeđe, ima i odstupanja. Do tih odstupanja dolazi baš zbog različite kvalitete zemljišta, što znači da je u svakom slučaju sklapanju ugovora i davanjima prethodila procjena zemljišta.

⁶⁸ D. Roller: Agrarno-proizvodni odnosi ... str. 227.

Zbog navedenih okolnosti svi kriteriji za podjelu zemlje ne mogu biti čvrsti mada ne želim tvrditi da nikakvih općih kriterija nije bilo. Ovim mojim razmatranjem i kritičkim osvrtom na postojeća mišljenja u znanosti htjela sam dati i svoj prilog razrješavanju spomenutog problema bez ikakvih unaprijed određenih zaključaka. Koliko sam u tome uspjela, pokazat će novi radovi i novi dokazi do kojih će znanstvenici ubuduće doći.

(Primljeno na 6. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 11. listopada 1978.)

Ana Kaznačić-Hrdalo

DUBROVNIK PRIMORJE IN THE TIME OF THE ANNEXATION
TO THE DUBROVNIK REPUBLIC

Summary

The narrow sea-region belt is called Dubrovnik Primorje which goes from the border of Dubrovnik Astareja to the border of Hercegovina not far from Neum-Klek and Duži. The Republic got Primorje from Bosnian king Ostoja and the local owner Radič Sanković.

The usual agrarian relationship, which was formed in the 14th century in Dubrovnik Astareja, was taken by the new regions, but not completely in the same form, because they had to consider the situation they had there before.

The basic characteristic of the agrarian relationship in the region of the Republic and Primorje was that owner of the land was not at the same time the one who cultivated the land; the landowner gave his land to a copyholder who had to give the amount, which was the matter of their mutual free agreement. It had to be signed in the Dubrovnik office to avoid the later conflict among them. Although it was a free agreement among them there were usual kinds of the agrarian relationship in every part of the Republic.

The landowners in the region of Primorje were noblemen, some plebeians and the church. The noblemen got 242 of the marked parts all together and plebeians got 48 of the marked parts. In the time the distribution of the land there were 15 churches and each of them got a solad of the land. The prince of Primorje got some land.

In this way the land in Primorje was divided into desetine (the measure) and desetina was divided into the marked parts, and they were divided again into quarters (četvrtine). Desetine were not to be of the same size because it had not the same amount of the land for the cultivation and it was not of the same quality. Desetine was marked at borders by crosses.

The measure for the land which was used was solad. It is not still clear the size of solad in the region of Primorje. I think that the commision used the measure as above mentioned.